

Introducere

Într-o zi caldă de mai a anului 2010, plimbându-mă prin orașul italian Bologna*, am auzit în depărtare ritmurile unei cunoscute melodii de muzică populară românească. Apropiindu-mă, am văzut un grup de oameni, majoritatea femei, care dansau în stradă, urmăriți și fotografiați de trecători și de clienții teraselor din vecinătate. Punând câteva întrebări și, pe baza elementelor vizuale și auditive ușor de identificat, am aflat că persoanele care dansau erau români, că făceau acest lucru în fiecare duminică atunci când era vreme frumoasă, că trecătorilor li se pare interesant și că „așa fac acasă, în România”. M-am întrebat, firește, în ce oraș din România se mai dansează pe muzică populară în piață atunci când nu este organizat un eveniment și dacă la sate a reînviat hora. Pentru că ambele lucruri nu se întâmplă, m-am întrebat ce mai înseamnă astăzi pentru români spațiul rural, zonă în care își au originea aceste obiceiuri. Cine și cum a contribuit la producerea unui eveniment ca cel descris mai sus și la transmiterea lui în modernitate?

Volumul analizează modul în care ziarele *Adevărul* și *România Liberă* reflectă realitățile spațiului rural în fotografiile publicate în perioada decembrie 1989 – decembrie 1999, ca parte a unui proces în care societatea românească caută să-și (re)găsească propria identitate în contextul schimbărilor sociale generate de Revoluția din 1989. Selecția acestor două cotidiane a fost realizată pe baza reprezentativității lor pentru evoluțiile sociale postdecembriste, notorietății din perspectiva tirajelor și opțiunilor ideologice asumate. Consider important modul în care societatea românească percepe anumite fenomene și le reflectă și cristalizează în ceea ce numim „neam românesc” sau „identitate națională”, înainte de a ne preocupa de modul în care ne percep „ceilalți”, fie ei cetățeni sau instituții, iar

* În perioada martie-octombrie 2010 am efectuat un stagiul de cercetare la Universitatea din Bologna, Italia, finanțat prin proiectul „Dezvoltarea proiectată și performanță în cercetarea doctorală de tip interdisciplinar” (POSDRU/6/1.5/S/10) realizat de Facultatea de Sociologie și Asistență Socială, Universitatea din București – proiect co-finanțat din Fondul Social European, Programul Operațional Sectorial pentru Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013.

spațiul rural constituie un punct important de referință pentru această construcție identitară.

Cercetarea inclusă în volum este exploratorie, căutând să identifice caracteristicile imaginii spațiului rural reflectate în ziarele *Adevărul și România Liberă* în primii zece ani ai perioadei postcomuniste. Ipoteza de la care pornesc pune în relație incapacitatea instituțională a societății românești de a înțelege, accepta, dezvolta și integra realitățile rurale în ansamblul societății și imaginea construită de ziarele *Adevărul și România Liberă*, ca parte a discursului public despre dezvoltarea socială în România pe coordonate democratice. Altfel spus, această ipoteză pornește de la ignorarea sau neînțelegerea problemelor cu care se confruntă agricultura ca parte a dezvoltării economice, de la pierderea controlului asupra fenomenelor de migrare, retragerea instituțională din spațiul rural, degradarea asistenței medicale și a serviciilor educaționale etc. Această incapacitate sistemică de a rezolva problemele din spațiul rural conduce către un model de *societate eșuată**, caracterizată prin disoluția controlului între grupuri de interese, lipsa unei autorități sau a unui grup legitim capabil să impună decizii colective, captivitatea alocării resurselor între grupuri de interese și absența unui plan sau a unor direcții negociate între actori relevanți pentru evoluția colectivă.

În societatea românească, spațiul rural are o semnificație aparte, generată de specificul evenimentelor istorice pe care le-a traversat poporul român de-a lungul istoriei. Fiind adesea obiectul unor analize preponderent ideologice, abordările teoretice extreme asupra spațiului rural fie au idealizat existența acestuia, fie au clamat necesitatea dispariției lui. Diversitatea acestor puncte de vedere nu trebuie însă să ne facă să uităm că modelul de societate spre care aspiră România în prezent presupune extinderea urbanizării și creșterea ponderii sectorului industrial și a serviciilor în ansamblul societății. Concomitent, se consideră că evoluția către un model societal occidental va reduce semnificativ procentul populației din mediul rural care are ca principală ocupație agricultura. În prezent, nu există o soluție care să faciliteze preluarea forței de muncă active din mediul rural de către alte sectoare naționale de activitate sau care

* Adaptare personală după conceptul „stat eșuat” introdus de Noam Chomsky (2007) în *Failed states: the abuse of power and the assault on democracy*. New York: Owl Books. În contextul românesc al anilor 1990, mă refer la particularitățile tranziției de la comunism la democrație și economie de piață, în special prin raportare la spațiul rural și manifestate printr-un proces gradual de deteriorare a capacității instituționale, capturare a resurselor, fragmentare a ordinii sociale și pierdere a coerenței acțiunii colective.

să identifice modalități de rentabilizare și valorificare a ofertei și a disponibilităților existente în spațiul rural.

Lucrarea este structurată pe șase capitole. În capitolul 1, *Imaginea în cercetarea socială: cadrul conceptual*, sunt prezentate principalele abordări privind studiul imaginii în cercetarea socială și semnificația acestora pentru tema analizată. Dificultatea cu care științele sociale au integrat imaginea în demersurile de cercetare, spre deosebire de științele naturale, face ca înțelegerea funcțiilor și a capacității ei explicative să fie limitate, deși trăim într-o societate globală care pune din ce în ce mai mult accentul pe imagini. În mod firesc, abordările sunt diferite în funcție de disciplina care încearcă să surprindă realitatea imaginii, începând cu filosofia – de la Platon și Aristotel – și continuând cu antropologia, psihologia (inclusiv psihanaliza), fenomenologia sau studiile culturale.

În Capitolul 2, *Fotografia în cercetarea sociologică: a scrie cu lumină*, sunt abordate teoriile și metodele de studiu ale fotografiilor în științele sociale. Ca modalitate specifică de fixare a imaginilor, fotografia a devenit unul dintre principalele mijloace de comunicare în secolul XX, până la apariția televiziunii; totuși, studiul ei în cadrul sociologiei rămâne marginal. Controversele legate de modul de construcție a imaginilor, de existența unei dependențe față de conștiința care le-a produs și de capacitatea lor de a reprezenta fidel realitatea sunt amplificate de abundența mijloacelor tehnice care fac posibilă înregistrarea aproape nelimitată a interacțiunilor sociale. Deși fotografia nu se află în centrul preocupărilor sociologiei, există totuși un inventar consistent de metode de cercetare prin care imaginile pot fi investigate, precum analiza de conținut, analiza compozițională, semiotica sau analiza de discurs. Trecerea în revistă a acestor metode este realizată prin prezentarea principalelor caracteristici, a limitelor și a avantajelor fiecărei abordări, în încercarea de a contura un câmp al soluțiilor metodologice existente și de a fundamenta alegerea metodei de cercetare utilizate în lucrare.

Capitolul 3, *Reconstrucția spațiului rural: definiții formale, imagini interpretative și controlul mass-media*, analizează modul în care spațiul rural românesc este analizat din diverse perspective. Realitate socială a României contemporane, considerat atu sau problemă în trecut, spațiu neînțeles, disprețuit sau glorificat, ruralul reprezintă scena pe care au pivotat majoritatea evenimentelor istorice din țările române. În mod argumentativ, se poate susține că revoluția din 1989 este prima schimbare socială radicală din istoria României care nu a plasat țărănimea în prim-plan și nu a utilizat-o ca resursă militară, simbolică sau politică. Modul în care realitățile din mediul rural sunt incluse în agenda publică este strâns legat de circulația

informației prin intermediul mass-media. După perioada comunistă, în care filtrarea relatărilor se realiza pe criterii ideologice și era supusă concomitent proceselor de propagandă și cenzură, reconstrucția imaginii spațiului rural în postcomunism reflectă schimbarea modului în care sunt prezentate evenimentele, de această dată fără intervenții explicite care să limiteze libertatea cuvântului.

În Capitolul 4, *Metodologia cercetării*, sunt prezentate criteriile de realizare a studiului, fiind detaliată și fundamentată motivația pentru alegerea celor două cotidiane, a metodei de cercetare și a procesului de elaborare a codurilor de interpretare a fotografiilor. Adevărul și România Liberă au continuitate în perioada examinată, se constituie în mijloace de informare relevante pentru orientările politice de stânga și de dreapta, sunt prezente la nivel național și se numără printre liderii pieței, fără a se defini explicit ca organe de presă ale unui grup de interese particular. Ca metodă de cercetare am optat, în principal, pentru analiza de conținut, completată de analize calitative precum hermeneutica și semiotica. Fără a respinge dihotomia cantitativ-calitativ, consider că numai identificarea tendințelor și a principalelor caracteristici în timp, prin aplicarea schemei de coduri elaborate, și interpretarea acestora prin metode calitative pot descrie în mod adecvat imaginea spațiului rural proiectată de cele două ziare. Reducerea conținutului fotografiilor la un număr limitat de coduri permite identificarea unor tipare subtile și mai puțin vizibile în analiza directă. Punctul meu de vedere este similar cu cel al cercetătoarelor Lutz și Collins, care nu exclud cuantificarea, dar nici nu o consideră substitut pentru analiza calitativă a fotografiilor. (Lutz și Collins, 1993, apud Rose 2001, 55)

Capitolul 5. *Rezultate*, prezintă modul în care se structurează informațiile obținute prin aplicarea schemei interpretative de coduri asupra fotografiilor identificate în cele două cotidiane. Sunt descrise frecvențele și tipurile de asocieri între variabilele utilizate pentru construirea unor profiluri ale caracteristicilor individuale, ocupaționale sau regionale. Vârsta, sexul, activitățile tradiționale agricole sau alte ocupații relevante din mediul rural, infrastructura și tehnologia, precum și diverse contexte de vulnerabilitate conturează o imagine sintetică a particularităților de reprezentare a simbolurilor rurale, a emergenței unor noi tipologii vizuale și a absențelor care indică zone ignorate sau marginalizate ale realității rurale.

În Capitolul 6, *Discuție: realitate socială sau refugiu imaginar?*, sunt prezentate concluziile cercetării și interpretarea personală a informațiilor extrase din materialul analizat. Se conturează imaginea

specifică a spațiului rural românesc postcomunist pe care *Adevărul* și *România Liberă* o construiesc prin fotografiile publicate în perioada 1989–1999, evidențiindu-se modul în care este configurată o percepție a ruralului care pendulează între un spațiu îmbătrânit și în disoluție și un spațiu modern și orientat spre dezvoltare.

Înainte de 1989, imaginea spațiului rural românesc era construită ideologic, existând doar încercări izolate de prezervare și analiză în reviste de specialitate sau în spațiul privat. După căderea regimului comunist și schimbarea cadrului instituțional, diverși actori și-au revendicat rolul de formatori de imagine într-o societate care respingea categoric anumite simboluri și căuta frenetic să integreze altele. Printre acești vectori de impunere a unor imagini și simboluri reprezentative pentru societatea postcomunistă se numără și mass-media românească, alături de instituții internaționale, organizații ale societății civile și instituții ale statului român. În general, aceasta „produce imagini despre realitate (gradul doi), manipulând stările de spirit, climatul psiho-social, opiniile și comportamentele indivizilor”. (Zară and Roman 2003, 19) Mass-media, în mod particular, se exprimă prin stații TV precum „Taraf” sau „Etno TV”, prin emisiuni de divertisment sau informative, cum ar fi „Mi-s băiatul de la țară” (Prima TV) sau „Viața Satului” (TVR2), precum și prin reportaje sau investigații ale presei scrise, vehiculând diferite reprezentări ale realităților din spațiul rural.

Acest volum este bazat pe teza de doctorat intitulată „*Imaginea spațiului rural în presa românească postcomunistă*”, coordonată de prof. univ. dr. Ilie Bădescu și susținută în 2013 în cadrul Școlii Doctorale a Facultății de Sociologie și Asistență Socială, Universitatea din București. Lucrarea a fost susținută prin proiectul „Dezvoltarea proiectată și performanță în cercetarea doctorală de tip interdisciplinar” (POSDRU/6/1.5/S/10) realizat de Facultatea de Sociologie și Asistență Socială, Universitatea din București – proiect co-finanțat din Fondul Social European, Programul Operațional Sectorial pentru Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013.

Una dintre preocupările instituționale care tinde să devină o problemă a societății românești contemporane o reprezintă imaginea României în exterior. De-a lungul timpului, statul a cheltuit resurse importante pentru a elabora campanii de imagine și strategii de *branding* pentru România, în timp ce indivizii sunt preocupați de modul în care românii sunt percepuți în străinătate, atât la nivel personal, cât și colectiv. Gradual, pe măsură ce sărăcia a produs mutații profunde în societate, a generat procese ample de emigrare și a modificat ierarhiile de prestigiu ale profesiilor, unul dintre principalele reproșuri adresate mijloacelor de informare în masă